

Драгомир Йорданов

БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ 1910 г.
ИСТОРИКО-ЕТНИЧЕСКА КАРТА

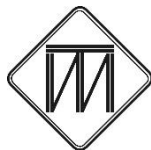

Издателство „ИТИ“
Велико Търново, 2023

Драгомир Йорданов

БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ 1910 г.

ИСТОРИКО-ЕТНИЧЕСКА КАРТА

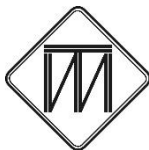
© Драгомир Йорданов, автор, 2023
© Издателство „ИТИ“, 2023
гр. Велико Търново, ул. „Димитър Благоев“ 15, вх. А

ISBN 978-619-7602-44-9

Драгомир Йорданов

БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ 1910 Г.

ИСТОРИКО-ЕТНИЧЕСКА КАРТА

**Издателство „ИТИ“
Велико Търново, 2023**

Драгомир Йорданов
БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ 1910 г.
ИСТОРИКО-ЕТНИЧЕСКА КАРТА

Българска
Първо издание

Предпечатна подготовка *Иван Иванов*

Формат 70x100/16
Печатни коли 2,25

ISBN 978-619-7602-44-9

Печат
Издателство „ИТИ“, 2023
гр. Велико Търново, ул. „Димитър Благоев“ 15, вх. А

УВОДНИ ДУМИ ОТ АВТОРА

Тази книжка е едно необходимо приложение към картата „Българите през 1910 г.“. Тя има за цел да предостави на читателите полезна допълнителна информация, чрез която те да възприемат и осмислят съдържанието на картата по-добре, както и да научат важни подробности за нейното създаване. И съвсем целенасочено е написана в популярен стил. Тя синтезира най-важното в един кратък обем, без да натоварва с излишни подробности.

Настоящата карта е историко-етническа и изобразява една съществува в миналото реалност. Посветена е на териториалното разпространение на българите на Балканите и в съседните на тях региони към 1910 г. (в навечерието на Балканските войни). Тя е обзорна, понеже обхваща цялото българско етническо землище и заобикалящите го български анклавни, а не само отделни български земи. Поради тази причина не е едромащабна и много детайлна – тя не показва подробности, а създава у читателите една обща (цялостна) представа за разпространението на българите по онова време.

Картата синтезира информация от многобройни сериозни български и чуждестранни научни и други източници (картографски и писмени), като на базата на тях се стреми да изобрази достоверно реалността на Балканите към 1910 г. Нейните цели са само две – да даде научен принос (надграждайки над вече постигнатото от други автори) и да изиграе просветителска роля. Тя не е пропагандна и не отправя провокационни внушения, поради което не е препоръчително да бъдат правени свръх-интерпретации на нейното съдържание, както и отделни нейни съставни елементи да бъдат коментирани извън общия контекст. Освен това картата отразява една отминала реалност и не е правилно да бъде сравнявана със съвременното положение на Балканите. През изминалите над 100 години на полуострова са настъпили твърде големи промени (в политическите граници, в етническия състав на населението на редица историко-географски области и пр.), поради което едно подобно сравнение неизбежно би било спекулативно.

В България не са издавани подобни големи цветни етнически карти от близо 80 години – след 1944 г. такива карти (но малки и черно-бели) създава само специалистът по историческа география и картография проф. Петър Коледаров от БАН, които са публикувани в две етнографски книги от началото на 80-те години. Днес съществува сериозна нужда от подобна карта, понеже етническите граници на българите в Ново време все още не са картирани по един задоволителен начин. А предимството на картите е, че за разлика от стандартните писмени източници на инфор-

мация (книги, списания, вестници и пр.), те лесно и бързо дават на читателите добра визуална представа за чисто териториалния аспект на определени исторически процеси, явления, държавни или други образувания и пр.

Работата над картата продължи няколко години, като през цялото време аз се стараех тя да бъде по-точна и по-подробна от по-старите български етнически карти. Създадох я в духа и традициите на българската картография от преди 1944 г. При съставянето ѝ се стремях да избегна грешките и непълнотите, съдържащи се в по-старите наши карти, както и да приложа в максимална степен своите картографски познания и умения. Тя е внимателно обмислена и всичко в нея е подчинено на определена логика. Положих всички усилия картата да бъде сериозна, точна и достоверна.

Моите конкретни задачи при съставянето и изработването на картата бяха следните:

1. Да изобразя правдиво териториалното разпространение на българския етнос на Балканите (в българското етническо землище) и в съседните региони (в заобикалящите землището български етнически анклави) към 1910 г.

2. Да изобразя достоверно тогавашните граници на българското етническо землище на Балканите.

3. Да изобразя правдиво различните специфични групи в рамките на българския етнос към 1910 г. (обособени по конфесионален, езиков и други признаци).

4. Да изобразя достоверно различните анклави на други етноси в българското етническо землище.

5. Да изобразя правдиво и етносите извън землището, влизащи в обхвата на картата (и особено съседите на българите).

Картата е ориентирана към широк кръг от читатели и може да бъде полезна не само на историци, географи, етнографи и учащи се, но и на обикновени любители на историята. Надявам се тя да постави началото на една поредица от нови карти за българската история, които да са на по-високо ниво от досегашните (като точност и научна стойност), и като цяло да спомогнат за повишаване на историческата култура на читателите.

БЪЛГАРСКОТО ЕТНИЧЕСКО ЗЕМЛИЩЕ

Понятието „българско землище“ възниква още през Възраждането и с него се обозначава обширната територия на Балканския полуостров, населена с компактно и числено преобладаващо българско население. Българите я смятат за своя родина (България в етнически смисъл) и през XIX–XX в. упорито се борят за запазването на нейната цялост. В нея през Средновековието се формира българската народност, а в Ново време възникват модерната българска нация и Третата българска държава.

Землището се простира от р. Дунав на север до Егейско море на юг и от Черно море на изток до р. Тимок и Източноалбанските планини на запад. Включва историко-географските области Мизия (с цяла Добруджа и делтата на р. Дунав), Тракия, Македония (без най-южните части на тези две области), Софийско, Поморавието и Тимошко (без някои малки периферни части на тези две области). От описаните граници следва, че българите са съседни със 7 други етноса – украинци, румънци (на север), власи, сърби, албанци (на запад), гърци и турци (на юг).

Към 1910 г. землището заема площ от около 202 хил. кв. км (според моите изчисления) и е най-голямото на Балканския полуостров (обхваща 40% от неговата територия). Наподобява четириъгълник с дължина около 600 км и ширина около 350 км.

Българското землище притежава значителни икономически ресурси. Особено голям е земеделският му потенциал, доколкото голяма част от него се състои от плодородни равнини, низини и полета, и неслучайно до 1878 г. българските земи са наричани „житницата“ на Османската империя. В него има немалко находища на важни полезни изкопаеми като например въглища, желязна руда, медна руда и др. То притежава обширни горски масиви. Включва важни в търговско отношение пристанища на р. Дунав, Черно и Егейско море. От средата на XIX в. в българските земи започва изграждането на железопътна мрежа.

Землището е разположено в близост до редица международно значими географски райони и обекти (проломът „Железни врата“, п-в Крим, проливите Босфор и Дарданели, п-в Атон, егейските острови, Средиземно и Адриатическо море, градовете Солун и Цариград и др.), което му придава особена геополитическа важност. През него минават важни международни пътища като „Виа Милитарис“, Морава-Вардар, „Виа Егнация“, Дунавският път, Черноморският път и др. От друга страна, с важно значение (транспортно, военно-стратегическо и пр.) са и части от самото землище – например Вардарска и Егейска Македония, Източна и Западна Тракия, Северна Добруджа, Дунавската делта, Старопланинските проходи и др.

Поради своите ресурси и своето ключово кръстопътно местоположение на Балканския полуостров, българското землище е обект на сериозен интерес, както и на въздействие от страна на балканските държави и великите сили.

До 1878 г. българското етническо землище запазва своята цялост, понеже е в границите на Османската империя (с изключение на присъединяването на областта Тимошко към Сърбия през 1833 г.). Категоричното желание на възрожденските българи е бъдещата свободна българска държава да обхване всички български земи (областите Дунавска България, Тракия и Македония), като то е декларирано в редица изработени от тях през 60-те и 70-те години на XIX в. проекти. Желанието им обаче не се осъществява и на Берлинския конгрес от 1878 г. българското землище е разпокъсано на 5 части – главно защото великите сили и балканските държави не желаят да допуснат създаването на голяма българска държава, която поради местоположението, размерите и ресурсите си може да стане доминиращ фактор на Балканите.

Към 1910 г. българското етническо землище е разделено между 4 държави – Царство България (включващо Мизия (с Южна Добруджа), Софийско и Северна Тракия (бившата Източна Румелия, съществувала до 1885 г.) – 96,3 хил. кв. км), Османската империя, (Македония и Одринска Тракия – 79,6 хил. кв. км), Румъния (Северна Добруджа – 15,5 хил. кв. км) и Сърбия (Поморавието и Тимошко – 10,8 хил. кв. км). Извън него съществуват разпръснати български анклавни в историко-географските области Косово, Метохия, Банат, Трансилвания, Влашко, Бесарабия, Таврия, Крим и Мала Азия.

При очертаването на границите на българското землище в настоящата карта взех под внимание следните фактори:

1. Мнението за него на тогавашните българи, изразено в стари писмени източници и карти.

2. Мнението за него на съвременната българска историография, изразено в научни изследвания, както и неговите граници в някои съвременни български карти.

3. Мнението за териториалния обхват на българските земи на чуждестранни автори (създали научни изследвания или етнически карти).

4. Принципът в землището да не бъдат включвани територии с компактно небългарско население, принадлежащи на съседни землища.

5. Влиянието на някои исторически и географски фактори.

В настоящата карта границите на землището са очертани чрез линия от бели точки. Те възникват исторически, но по-голямата част от тях следват естествени водни прегради (реки, езера и морета), което му придава по-добра обособеност.

ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ 1910 г.

С подписването на Санстефанския мирен договор на 19 февруари/3 март 1878 г. държавата България се завръща на политическата карта на Европа. В нейните граници е включена по-голямата част от българското етническо землище – трите историко-географски области Мизия, Тракия и Македония. Но Северна Добруджа е дадена на Румъния, част от Поморавието на Сърбия, а голяма част от Южна (Одринска) Тракия остава под османска власт. Въпреки загубата на въпросните територии, новата държава се разпростира от р. Дунав до Егейско море и от Черно море до Източноалбанските планини върху площ от около 170 хил. кв. км, което я превръща във водещ фактор на Балканите.

Западните велики сили и балканските държави са недоволни от създаването на голяма България с излаз на Егейско море, и това довежда до свикването на Берлинския конгрес, на който българските земи са разпокъсани на 5 части. Според неговите решения само 2 от тези части получават относителна самостоятелност – васалното на Османската империя Княжество България (обхващаща само Мизия и бившият Софийски санджак) и автономната провинция под османско върховенство Източна Румелия (обхващаща Северна Тракия). Берлинският договор от 1/13 юли 1878 г. връща целите области Македония и Южна (Одринска) Тракия под пряката политическа и военна власт на султана. Той потвърждава придобивките на Сърбия и Румъния (съответно Поморавието и Северна Добруджа) и им предоставя допълнително още райони с предимно българско население – Пиротско и Вранско на сърбите и Мангалийско и част от Силистренско на румънците.

В резултат от решенията на Берлинския конгрес (на който великите сили прокарат новите държавни граници, без особено да се съобразяват с етническия състав на населението) на Балканите възниква т. нар. Македонски въпрос, представляващ част от по-големия Източен въпрос. Неговата същност се изразява в това каква да бъде съдбата на историко-географската област (с преобладаващо българско население) Македония след нейното евентуално освобождение от османско владичество. Поради своето стратегическо местоположение тя е пресечна точка на интересите на няколко държави – България, Сърбия, Гърция и Австро-Унгария. Всяка от тях желае да присъедини цялата или по-голямата част от областта (водена от свои собствени мотиви), обоснова политиката си с определени аргументи (етнически, исторически, икономически, военно-стратегически и др.) и е в отбегнати отношения с останалите държави. Македонският въпрос създава сериозно напрежение на Балканите, постепенно ескалира и е една от главните причини за Балканските войни от 1912–1913 г.

След Берлинския конгрес главната цел на българите е да осъществят своето национално обединение – една трудно постижима в тогавашните сложни геополитически реалности цел. Ръководството на обединителния процес закономерно е поето от Княжество България, което тогава е най-обширната свободна част от българските земи. В следващите десетилетия главната задача пред него е да присъедини поетапно останалите извън неговите граници български етнически територии. Първият голям успех в това отношение е реализирането на Съединението на Княжеството с Източна Румелия през 1885 г.

Към 1910 г. българите наброяват общо около 6,4 млн. души, от които 5,8 млн. живеят компактно в българското етническо землище, а 530 хил. са разпръснати в различни по големина анклавни области около него – в Косово, Метохия, Банат, Трансилвания, Влашко, Бесарабия, Таврия, Крим и Мала Азия (последните са потомци на бежанци, напуснали българските земи в годините на османското владичество). Около 100 хил. българи живеят в някои държави в Северна и Южна Америка (главно в САЩ). Основната част от българите (3,5 млн. д.) живее в Царство България, а втора по численост е българската общност в Османската империя, наброяваща около 1,6 млн. д. Много българи живеят също така в Сърбия, Австро-Унгария, Румъния и Русия.

Тогавашните българи се подразделят на две основни конфесионални групи – християни и мюсюлмани (мохамедани). Българите-християни наброяват около 6 млн. д. (6 млн. православни християни, 70 хил. католици, 5 хил. униати и 5 хил. протестанти), а българите-мюсюлмани около 300 хил. д.

Огромното мнозинство от българите-християни (около 98%) изповядват източноправославната деноминация на християнската религия (т. нар. ортодоксално християнство). Те се подразделят на две групи – екзархисти (признаващите върховенството на българския екзарх – главата на българската православна църква) и патриаршисти (признаващи върховенството на цариградския патриарх). Около 4,5 млн. българи са духовно подчинени на Българската Екзархия (от тях около 1 млн. живеят в Европейска Турция), 300 хил. на Цариградската патриаршия и около 1,3 млн. на други православни църкви (православните българи извън Царство България и Османската империя).

Тогавашната самостоятелна българска православна църква се нарича Българска екзархия и нейното седалище е в Цариград. Към 1910 г. диоцезът ѝ (нейната църковна територия) обхваща Царство България и северната част на османската провинция Македония (общо 128 хил. кв. км, или повече от половината от тогавашното българско етническо землище). Ек-

зархията е създадена със султански ферман през 1870 г. след дълги усилия на българите да отхвърлят господството на доминираната от гърците Цариградска патриаршия, което им е наложено през XV в. С течение на времето границите на нейния диоцез значително се променят. През 1878 г. тя изгубва Северна Добруджа и Поморавието, както и временно 3 македонски епархии, но през 90-те години на XIX в. присъединява 7 северни македонски епархии (Скопска, Охридска, Велешка, Дебърска, Пелагонийска (Битолска), Струмишка и Неврокопска). Много българи-екзархисти живеят извън официалните граници на Екзархията – в Егейска Македония и Одринска Тракия. Към 1910 г. Екзархията е единствената българска институция, реално обединяваща българите в Царство България с техните сънародници в Македония и Одринска Тракия, въпреки съществуващите тогава берлински граници.

Патриаршистите са значително по-малобройни от екзархистите и населяват компактно главно най-южните части на българското етническо землище – Егейска Македония и Одринска Тракия. Те се намират под гръцко асимилационно влияние (отчасти дължащо се на близостта на гръцката държава), поради което една част от тях са в процес на гърцизация. Българи-патриаршисти има и в Косово и Северна Македония (в Гнилянско, Сиринич, Горна Пчиня, Скопско и Пореч), но те се намират под сръбско влияние.

Втората по численост конфесионална група е тази на помаците (българите-мюсюлмани), наброяваща около 300 хил. д. Освен под названието „помаци“ (първоначално употребявано само по отношение на българите-мюсюлмани в Северна България), те са известни още с названията си „ахряни“ (употребявано главно за онези от тях, населяващи Родопите), „торбеши“ (използвано по отношение на българите-мюсюлмани в Македония) и „горани“ (използвано за българите-мюсюлмани в Косово). Групата възниква в периода на османското владичество (главно през XVII–XVIII в.) в резултат на ислямизаторската политика на някои султани, прилагана главно в стратегически важни за Османската империя райони. Помаците принадлежат към сунитското направление на исляма. Те населяват компактно Родопите, отделни части от Македония и Одринска Тракия и един район в Северна България (приблизително между градовете Ловеч, Червен бряг и Тетевен). По онова време 80% от тях живеят в Османската империя.

Католицизмът присъства в българските земи от XVI в. Към 1910 г. българите-католици, признаващи върховенството на римския папа, са концентрирани в австро-унгарските области Банат и Трансилвания, както и в някои части от Царство България (главно в Свищовско и Пловдивско).

В рамките на българския етнос съществува една твърде специфична група – на т. нар. гагаузи. Те говорят на тюркски език (близък до турския) и живеят главно в Североизточна България и в руската провинция Бесарабия. Тяхното обособяване все още не е напълно изяснено от историческата наука и за него съществуват различни хипотези. В Одринска Тракия гагаузите са наричани „сургучи“. В духовно отношение онези от тях, живеещи в Македония и Одринска Тракия, са подчинени на Цариградската патриаршия.

Разделението на българите на обособени групи ги прави уязвими за чуждите пропаганди. Особено интензивни са гръцката пропаганда сред българите-патриаршисти (в Егейска Македония и Одринска Тракия), сръбската сред македонските българи (в Северна Македония) и турската сред помаците (в Родопите и Македония), целящи откъсване на споменатите части от българския етнос и приобщаването им към съседни етноси на базата на конфесионална близост с тях. Някои българи-мюсюлмани в Западна Македония и Косово (горани и торбеши), заобиколени от компактно албанско население, са в процес на албанизация. Православната религия на мнозинството от етническите българи улеснява асимилацията на онези от тях, живеещи в други православни държави (което е особено валидно по отношение на българските общности в Сърбия и Румъния). Важно е да се отбележи, че към 1910 г. в процес на асимилация са около 1,3 млн. българи (1,1 млн. от които живеят в българското етническо землище.), или около 20% от всички.

След 1878 г. Сърбия започва да провежда активна политика на сърбизация спрямо българите в Поморавието, която към 1910 г. вече е дала значителни резултати. Нещо повече – след 1878 г. тя започва да се разпространява и в северните части на историко-географските области Косово (в Гнилянско и Сиринич) и Македония (в Горна Пчиня, Скопско и областта Пореч), улеснена от близостта им до сръбската държава. В резултат на това някои местни българи стават сърбомани и патриаршисти.

Българите в румънската област Влашко са подложени на постепенна румънизация. Букурещ заселва значителни маси румънски колонисти в Северна Добруджа и създава различни затруднения на местните българи (например от икономическо естество), принудили някои от тях да се изселят в България.

Българите в Русия не са подложени на силен натиск, но там започва процес на обособяване на отделна гагаузка нация. Налице е и русификация на част от славяноезичното българско население, особено в градовете.

Най-тежко е положението на етническите българи в Османската империя (в Македония и Одринска Тракия) – те са подложени на натиск

не само от султанското правителство, но и от страна на Сърбия и Гърция, изпращащи свои въоръжени чети и провеждащи политика на културна и религиозна асимилация. Макар да създават свои защитни структури (например ВМОРО – Вътрешната Македоно-Одринска революционна организация), българите невинаги успяват да се противопоставят успешно на водената срещу тях на няколко фронта война. Резултатът е понасяне на значителни демографски загуби – много българи изгубват живота си в резултат от действията на чуждите чети или на турските редовни и нередовни военни части в честите размирици и въстания, а други са принудени да потърсят убежище в България. В българските области османското правителство целенасочено заселва мюсюлмански бежанци (т. нар. мухаджири) и изселници от Босна и Херцеговина, България, Сърбия и о. Крит, за да промени техния конфесионален и етнически облик. За редуцирането на българския елемент допринася и емиграцията в Новия свят, предизвикана от неблагоприятната икономическа ситуация в Османската империя. След идването на власт на младотурските националисти през 1908 г. положението на етническите българи в Македония и Одринска Тракия допълнително се влошава.

Българските правителства са наясно с проблемите на своите сънародници в съседните държави, но в съществуващата тогава сложна геополитическа обстановка на Балканите и в Европа не винаги са в състояние да реагират адекватно. През 1910 г. вниманието на София е насочено главно към българите в Европейска Турция, понеже се смята, че тяхното освобождение е по-лесно постижимо. По това време съществува повишен интерес към съдбата на етническите българи в Македония, породен от активната дейност на македонската българска емиграция в Царство България. Одринска Тракия е оставена на по-заден план, което впоследствие се оказва сериозна грешка (с оглед на нейното голямо икономическо и военно-стратегическо значение за страната).

Към 1910 г. България е водещата във военно и икономическо отношение държава на Балканите. Наскоро извоювала своята независимост (през 1908 г.), тя е и с повишен международен авторитет. Страната притежава значителни демографски ресурси, надвишаващи тези на Сърбия, Гърция и Черна гора, което ѝ позволява при необходимост да мобилизира многобройна армия. Цялостният възход и постигнатата независимост повишават значително самочувствието на българите в Царството. Всичко това дава сериозно основание на българските управляващи да пристъпят към следващия решителен етап в национално-обединителната борба – освобождението чрез военни действия на българските земи под властта на султана.

ДРУГИТЕ ЕТНОСИ В БЪЛГАРСКОТО ЗЕМЛИЩЕ

В своето етническо землище българите съжителстват с много други етноси – от изобразените в настоящата карта 25 етноса, 20 са разпространени в него. Но това не е необичайно за Балканския полуостров, понеже той винаги се е отличавал със своята етническа пъстрота.

През вековете в българското землище възникват множество анклави на други етноси, които в повечето случаи са резултат от миграционни движения – целенасочени или спонтанни. Сравнително рано в него се установяват циганите (ромите) – още през XIII–XIV в. Но най-важните миграции се осъществяват през вековете на османското владичество (1396–1878 г.), когато в землището се заселват значителни групи турци, албанци, татари, черкези, власи, руси и евреи. През въпросния период възникват големи турски анклави в някои стратегически важни за отбраната на Османската империя райони – например в Лудогорието, Добруджа, Източна Стара планина, Родопите, Беломорието и др. По време на нейното владичество целенасочено са заселвани турци, албанци, татари и черкези, за да бъде увеличен мюсюлманският елемент в българското землище и съответно укрепена султанската власт. Според някои автори разселването на албанците на североизток (през Косово към Поморавието) е стимулирано от Високата порта, за да бъдат откъснати българите от сърбите. Със същата цел от Карпатите са привлечени власи, установили се между реките Дунав, Тимок и Млава. В резултат на тези промени към 1876 г. българо-сръбската етническа граница е редуцирана до Моравския коридор (широк около 70 км), простиращ се между планините Буковик и Велики Ястребац. Най-силно засегната от чуждата колонизация обаче е историко-географската област Добруджа (стратегически много важна за отбраната на Османската империя срещу Русия), където българският елемент съществено намалява за сметка на заселилите се турци, татари, черкези, руси и власи, като тази тенденция се запазва и след 1878 г.

Понякога етническият облик на дадена историко-географска област се променя в резултат от приток на бежанци (например преселването на българи от източната част на землището в Южна Бесарабия през 1829–1830 г.). Съществуват обаче и миграции на население по икономически причини – например слизание на население от по-бедните планински райони в плодородните равнини, низини и полета, заселване на селско население в големите и богати градски центрове, миграции към по-развитите крайбрежни райони и пр. Миграционните процеси на Балканския полуостров са улеснени от факта, че той дълго време е под контрола на една държава – Османската империя, и във вътрешността му от-

състват политически граници. След създаването на балканските християнски национални държави през XIX в. и прокарването на нови държавни граници се наблюдава преселване на християнско население в тях и съответно изселване на мюсюлмани към все още подвластните на султана територии.

Важни миграции има и след 1878 г. (в резултат на Руско-турската война от 1877–1878 г., както и на някои други събития) – в новосъздаденото Княжество България се заселват български бежанци или изселници от Македония, Одринска Тракия, Банат и други историко-географски области с българско население, а от него се изселват турци, черкези и гърци (последните след 1906 г.). След 1878 г. в българската държава се заселват известен брой чехи, словаци, немци и други поданици на Австро-Унгария, както и руси и арменци. А в отстъпената на Румъния Северна Добруджа е колонизирано значително румънско население.

В българското землище най-многобройни са балканските етноси. Румънците, албанците и турците са вековни съседи на българите и с годините постепенно се разселват в пограничните части на землището. Що се отнася до гърците обаче, те са особен случай, понеже тяхното присъствие в крайбрежните райони е много старо, още от преди заселването на българите на Балканите и формирането на българското етническо землище. В него съществуват анклавни и на по-малки местни етноси (повечето от които са от романската езикова група) – власите, армъните, мъгленорумъните и каракачаните. Част от тях се установяват сред българите в началото на XIX в., бягайки от размириците в южната част на Балканския полуостров, предизвикани от отцепника от централната османска власт Али Паша Янински.

Останалите по-малобройни етноси не са с балкански произход, но с времето създават свои анклавни колонии на Балканите. Някои от тях са от Азия и Кавказ – циганите, евреите, арменците, татарите и черкезите. Други са европейци, дошли главно от славянските части на Стария континент – русите, бошняците, чехите и словаците. Има и западноевропейски заселници – немците. Повечето етноси са стари преселници, като само славяните (русите, бошняците, чехите и словаците) се установяват в българските земи след 1878 г. (с изключение на русите-липовани в делтата на р. Дунав, заселили се през XVIII в.).

Една от важните разлики между по-многобройните балкански и по-малобройните небалкански етноси е тази, че първите притежават свои етнически землища на Балканите (граничещи с българското землище), а вторите – не.

Към началото на XX в. другите етноси са концентрирани главно в пограничните североизточна (Добруджа и Лудогорието) и южна (Маке-

дония и Одринска Тракия) част на землището, където чуждото влияние е по-силно. Ето как са разпределени те по-конкретно.

Турците са концентрирани главно в североизточната и южната част на землището, където образуват доста големи по размери анклавни – в Лудогорието и Източна Стара планина, Източните Родопи (Кърджалийско), около долното течение на р. Марица, Западна Тракия (Гюмюрджинско), Егейска Македония (особено в югоизточната ѝ част) и част от Вардарска Македония (Овче поле и Плачковица планина). По-малки турски анклавни има в Добруджа, Северна Тракия и Северна Македония.

Гърците живеят главно по крайбрежията на Егейско и Черно море, както и в областта около долното течение на р. Марица. Във вътрешността на землището има разпръснати гръцки анклавни при градовете Пловдив, Станимака (днес Асеновград), Кавакли (дн. Тополовград), Одрин (дн. Едирне), Гюмюрджина (дн. Комотини), Мелник, Драма, Костур (дн. Кастория), Негуш (дн. Няуса) и др.

Романската езикова група има сериозно присъствие в българските земи. В Северна Добруджа съществува значително румънско население, концентрирано главно около р. Дунав. Армъните живеят разпръснато в цяла Македония, но са най-многобройни в нейната югозападна част. В планината Паяк в Егейска Македония живеят мъгленорумъни.

В някои части на землището има по-значителна концентрация на циганско (ромско) население – например в Мизия, Северна Тракия и Югоизточна Македония.

Албанците живеят главно в Северозападна и Западна Македония, но има и отделни малки албански анклавни в Тракия (в Пловдивско и Одринско).

В някои по-големи градове на землището (София, Русе, Варна, Пловдив, Одрин и др.) живеят евреи и арменци.

Татарите са концентрирани главно в Централна Добруджа, а русите в делтата на р. Дунав и в някои по-малки анклавни в Северна Добруджа.

В Северна Добруджа съществуват няколко анклавни с немско население, а в Поморавието – такива със сръбско население.

В Македония има малки групи черкези (главно в Югоизточна Македония), а в Стара планина живеят известен брой каракачани.

В района на гр. Скопие в Македония има малко бошняци, преселили се от Босна и Херцеговина.

В гр. София и в някои други селища живеят малко чехи и словаци.

Численото съотношение между различните етноси в българското етническо землище е представено в следната таблица:

**ЕТНИЧЕСКИ СЪСТАВ НА НАСЕЛЕНИЕТО
НА БЪЛГАРСКОТО ЕТНИЧЕСКО ЗЕМЛИЩЕ КЪМ 1910 г.
(ПРИБЛИЗИТЕЛНИ ДАННИ)**

№ В ПОДРЕДБАТА ПО ЧИСЛЕННОСТ	ЕТНОС	ЧИСЛЕННОСТ	% ОТ ЦЯЛОТО НАСЕЛЕНИЕ
1	българи	5 810 006	71,2
2	турци	1 145 800	14,0
3	гърци	291 665	3,6
4	румънци	186 334	2,3
5	цигани (роми)	184 500	2,3
6	албанци	164 211	2,0
7	власи	82 000	1,0
8	евреи	76 134	0,9
9	армъни	60 200	0,7
10	татари	39 700	0,5
11	арменци	23 678	0,3
12	руси	22 000	0,3
13	сърби	20 000	0,2
14	немци	10 100	0,1
15	мъглено-румъни	10 000	0,1
16	каракачани	7000	0,1

17	черкези	4000	Общият % на етноси от 17 до 21 е 0,4
18	бошняци	2000	
19	чехи	2000	
20	словаци	1000	
21	други	20 000	
ОБЩО ВСИЧКИ НЕБЪЛГАРИ		2 352 322	28,8
ОБЩО ВСИЧКИ ЕТНОСИ (БЪЛГАРИ И НЕБЪЛГАРИ)		8 162 328	100
Забележка: в графа „други“ на таблицата са включени най-малобройните етнически групи – поляци, черногорци, унгарци, французи, италианци, англичани, американци, судански негри (в някои селища на Егейска Македония и Западна Тракия) и др.			

В землището българите съставляват малко над 70% от населението, а останалите етноси общо около 30%. Българите са малцинство само в една част от землището – областта Северна Добруджа. В нея те са около 15%, но въпреки това са вторият по численост етнос след румънците.

Сред групите небългарско население в таблицата най-многобройни са турците, гърците, румънците, циганите и албанците (всеки от изброените 5 етноса наброява над 100 хиляди души). По-многобройните първи 7 етнически групи (сред които влизат всички горепосочени етноси плюс българите и власите) съставляват общо 96,4% от цялото население на землището (или 7,8 млн. д.), а останалите етноси само 3,6% от него (или около 300 хил. д.). А само най-многобройните първи 2 етноса – българите и турците – съставляват общо 85,2% от цялото население.

ОСОБЕНОСТИ НА ЕТНИЧЕСКИТЕ КАРТИ

Етническите карти (наричани в миналото етнографски) са тематични карти, изобразяващи териториалното разпространение на етносите (народите) в дадена територия (историко-географска област, държава, регион или континент). Те възникват още през 20-те години на XIX в. в Европа, но получават по-широка популярност и разпространение през 60-те и 70-те години на същия век, когато излизат редица важни карти главно във връзка с различните кризи на Балканите (и особено във връзка с Източната криза от 1875–1878 г.). Много важни карти са отпечатани и в началото на XX в., в навечерието и по време на Балканските войни (1912–1913 г.), Първата световна война (1914–1918 г.) и Парижката мирна конференция (1919–1920 г.). В България първите подобни карти излизат през 90-те години на XIX в. главно във връзка с т. нар. Македонски въпрос.

Първоначално етническите карти са създавани с чисто научна цел – за да запълнят определени бели петна в науката. Впоследствие обаче започват да се използват и за политически цели. Постепенно тези карти стават важен фактор (особено след края на Първата световна война), защото до известна степен чрез тях са обосновавани новите следвоенни граници на държавите в Европа, тоест решавани съдбите на цели народи.

Макар че появата на много етнически карти е провокирана от конкретни военни или други събития, това не означава непременно, че са поръчкови и манипулирани – голяма част от тях притежават висока научна стойност. Но действително има и карти, които са отявлено тенденциозни. Те са изработени с чисто политическа и пропагандна цел – за да заблудят европейската и световна общественост за етническата картина в определени територии, и да обосноват нечии претенции. И много народи са ощетени от тях. От какъвто и произход да са, недостоверните карти дискредитират етническите карти като цяло, и до известна степен омаловажат ролята им на научен източник на информация. Затова е важно да се проучи историята на всяка една карта, да се намерят писмени сведения за нея, изясняващи кога, при какви обстоятелства и с каква цел е била създадена тя.

Понякога съществуват големи различия и дори противоречия между две етнически карти на двама различни автори, изобразяващи една и съща територия, което предизвиква объркване сред неподготвените читатели. Изисква се време и подготовка, за да може един изследовател да си изясни реалната етническа картина в определена територия. Той трябва да проучи с какво са аргументирани гледните точки на различните автори (респективно държави), както и кой от тях се приближава повече до истината.

За да се установи степента на достоверност на една етническа карта, е необходимо първо тя да бъде сравнена с други сходни на нея карти от същото време, тоест да бъде извършен критичен съпоставителен анализ на картите. За някогашната етническа действителност обаче можем да съдим и от писмени източници – например статистически данни от официални преброявания, други видове статистики, демографски и етнографски изследвания на авторитетни и безпристрастни учени и др. Поради това трябва да съпоставим картите и с най-важните и най-реномирани книги и документи от съответния исторически период.

Етническите карти винаги са били особена и чувствителна материя. В България пръв проф. Петър Коледаров от БАН ги изследва по-подробно, но главно чуждестранните от тях, докато аз се фокусирах по-специално върху българските, излезли от 1878 г. до 1944 г., защото за съжаление те (както и техните автори) са позабравени, а споменът за тях заслужава да бъде възроден. Важно е да се отбележи, че последните са свързани и с тогавашната българска пропаганда, която се опитва с тяхна помощ да отстоява българската национална кауза – обединението на всички български земи в границите на България.

Останалите балкански държави също активно използват своите етнически карти за постигане на политически цели, като поради по-активната им пропаганда техните карти са по-разпространени от българските. Така например една от най-важните цели на сръбските и гръцките карти от началото на ХХ в. (излезли до 1912 г.) е да докажат, че българите населяват само малка част от Балканския полуостров, и съответно България няма право да претендира за почти никаква територия извън границите си, докато от своя страна Сърбия и Гърция заслужават да поделят помежду си почти цялата тогавашна Европейска Турция.

Според моите проучвания българската гледна точка за етническата картина на Балканите, отразена в старите български етнически карти, е значително по-достоверна от тази на останалите балкански държави. Неслучайно тя съществува и в голяма част от западноевропейските етнически карти, които трудно биха могли да бъдат заподозрени, че са повлияни от българските, защото някои от тях са създадени още преди 1878 г. Понякога старите български карти са обвинявани (особено от съседите на България), че са недостоверни и обслужващи великобългарския шовинизъм. Разбира се, те също имат недостатъци, но отправяните към тях обвинения са твърде преувеличени.

В етническата картография съществуват два основни способа за изобразяване на етносите – ареален и точков.

При първия способ в изобразената територия са обособени различни ареали (площи, зони), населявани от отделните етноси, между които има очертани ясни граници. Във всеки ареал преобладава определен етнос, който има собствен цвят (или шрих, ако картата е черно-бяла). Чрез този способ читателите веднага разбират кой етнос къде преобладава, понеже в картата отделните етнически землища са добре обособени. Понякога между две съседни землища съществуват зони със смесено население, изобразени чрез цветни (обикновено диагонални) шрихи.

При втория способ липсват очертани граници между етносите, а в картата с точки или други условни знаци са изобразени отделните селища, оцветени с различни цветове – в зависимост от това кой етнос преобладава в дадено селище. При този способ читателите възприемат поднесената им информация по-трудно, защото от пръв поглед не им става категорично ясно кой етнос къде преобладава, както и какви са границите на неговото землище.

Разновидност на точковия способ е използването за отделните селища не на точки или на други условни знаци, а на геометрични фигури (обикновено кръгчета или квадратчета), разделени на сектори, отразяващи съотношението между етносите в съответното селище. Тази разновидност е по-рядко срещана и обикновено се използва в по-подробни карти, приложени към научни изследвания или статистики.

Обикновено авторите на етнически карти предпочитат ареалния способ на изобразяване, който е и по-стар и може да бъде наречен „класически“. Той е използван и в настоящата карта.

Във връзка с изострянето на т. нар. Македонски въпрос около 1900 г. в някои чуждестранни етнически карти се появява един самостоятелен етнос, който липсва в по-старите карти – „македонски славяни“ или „македонци“. Българите възприемат появата му като провокация, понеже в областта Македония преобладава българското население и това е засвидетелствано в множество сериозни български и чуждестранни писмени и картографски източници от онова време (виж например книгата „Македония. Сборник от документи и материали“. С., 1978.). Според тях това ново положение обслужва интересите на други държави (главно на Сърбия и Австро-Унгария), понеже отнема на България правото да претендира за областта Македония на базата на етнически аргументи.

По онова време особено активен е сръбският географ проф. Йован Цвиич, който чрез серия от свои книги, статии и етнически карти се опитва да докаже съществуването на „македонски славяни“. След 1913 г. въпросното название навлиза широко в етническата картография, като

една от главните причини за това е, че Сърбия е победителка в Междусъюзническата (1913 г.) и Първата световна война (1914–1918 г.), нейната гледна точка се възприема почти безкритично (за разлика от тази на победена България) и проф. Цвиич си спечелва значителна популярност. Въпреки дейността и влиянието на сръбския географ обаче, в немалко сериозни чуждестранни карти българите продължават да бъдат изобразявани като преобладаващо население в Македония.

Тук трябва да бъде отбелязан и важният факт, че в етническите карти, изобразяващи „македонски славяни“ по модела на проф. Цвиич, последните не преобладават в цялата историко-географска област Македония. Във въпросните карти населението на изток от р. Струма (в Пиринска и източната част на Егейска Македония) е българско, това в северната и северозападната част на Вардарска Македония е сръбско, и фактически „македонските славяни“ са ограничени само в източната и южната част на Вардарска Македония и в западната част на Егейска Македония. Тези регионални особености, определени от сръбския географ, вероятно се дължат на следното. По онова време противниците на България са склонни да ѝ отстъпят Източна Македония, която за тях е по-маловажна, и признават нейния български етнически характер. От друга страна, тогава Сърбия цели да си гарантира като минимум бъдещото присъединяване поне на северната и северозападната част на Вардарска Македония, в които има българи в процес на сърбизация.

Най-големият установен от мен недостатък на етническите карти е преувеличаването или омаловажаването (а в някои случаи – дори и пълното отсъствие) в част от тях на териториалното разпространение на определени етноси – например в гръцките са завишени гърците, в сръбските – сърбите и пр. Във въпросните карти има и верни неща, но почти винаги манипулацията касае разпространението на българите и албанците (двата основни етноса, срещу които сърбите и гърците се съюзават). Разбира се, има и положителни примери – например много от немските и италианските етнически карти показват правдиво картината на Балканите, и в частност териториалното разпространение на българите. В румънските и албанските карти винаги е завишено присъствието съответно на румънци и албанци, но в тях българският етнос е изобразен сравнително достоверно.

Аз установих следните главни недостоверни положения (манипулации или грешки) в старите чуждестранни (главно балкански) етнически карти, касаещи по-конкретно българите:

1. Някои части от българския етнос (в периферните гранични райони на българското землище) са присъединени към съседни етноси.

В случая могат да бъдат посочени следните примери:

а. Българите-шопи, населяващи северозападните български земи, са изобразявани като сърби (в някои сръбски карти).

б. Македонските българи, населяващи югозападните български земи, са изобразявани като сърби (в някои сръбски карти).

в. Българите-патриаршисти в Егейска Македония и Одринска Тракия са изобразявани като гърци (в някои гръцки и други карти).

2. Някои части от българския етнос са изобразени като самостоятелни етноси.

Така например македонските българи, населяващи югозападните български земи, са изобразявани като „македонски славяни“ или „македонци“ (в сръбски и в някои други карти).

3. В някои историко-географски области българското етническо присъствие е сериозно занижено.

Като пример могат да бъдат посочени областите Южна (Одринска) Тракия и Северна Добруджа.

Като цяло тенденцията в гореспоменатите чуждестранни карти е да се раздробят и съответно смали голямото българско етническо землище на Балканите, за да не може то да изпъкне като централен обект, привличащ вниманието на читателите. Сърбия и Гърция не признават границите му и се опитват да ги редуцират, за да не стане ясно, че те претендират за (или вече са присъединили) обширни български земи.

Недостоверните чуждестранни етнически карти, излезли след 1912 г., внушават, че договорите от 1913 и 1919 г., наложени на България след загубените от нея войни, очертават едни справедливи нови държавни граници, понеже извън тях почти не живеят българи.

Както вече отбелязах, етническите карти са особена материя. Поради това изследователите, на които се налага да се занимават с такива карти, трябва да се отнасят към тях с повишено внимание. Съдържанието на една етническа карта не трябва да се възприема безкритично, а тя трябва да бъде сравнена с други подобни карти.

Етническите карти ще играят важна роля и занапред, но е необходимо техните автори да се стремят на първо място да бъдат обективни, а също така да избягват грешките и непълнотите, допуснати в по-старите карти.

ОСОБЕНОСТИ НА НАСТОЯЩАТА КАРТА

Картата се състои от следните съставни части – заглавие, картно изображение (състоящо се от 2 карти – главна и спомагателна), таблица с названията на селищата, легенда, списък с използвани основни български картографски източници и 3 допълнителни спомагателни таблици. Тяхната композиция в картата е подходяща. На заден план има розов фон, за да могат отделните съставни части да изпъкват по-добре.

Картното изображение се състои от следните съставни елементи – етноси, държави, административно-териториални единици, историко-географски области, граници, селища, реки, езера, морета и острови.

По-долу ще коментирам поотделно различните съставни части и елементи на картата:

1. Заглавие

Картата е озаглавена „Българите през 1910 г.“, което ясно показва, че основният акцент в нея са българите. Въпреки това в картата не трябва да бъдат подценявани и останалите 24 етноса. Избраната от мен 1910 година не е случайна, тя е в навечерието на Балканските войни и към нея българското етническо землище все още е запазило своята компактност – тогава неговото ново разпокъсване и редуциране тепърва предстои.

2. Картно изображение

Картното изображение се състои от главна карта и допълнителна (спомагателна) карта. Основен акцент е главната карта, в чийто център е разположено българското етническо землище. Тя обаче обхваща не само него, но и една по-обширна територия, което позволява на читателите да видят дори и най-отдалечените от землището български етнически анклавни в историко-географските области Банат, Трансилвания, Бесарабия и Мала Азия. Виждат се ясно и съседните на българите етноси (в картата са изобразени големи части от техните землища). Заради своя по-широк териториален обхват тя може да бъде наречена в известен смисъл и етническа карта на Балканите, защото в нея реално влиза по-голямата част от Балканския полуостров (с изключение на Словения, Хърватско, Западна Босна и Гърция), както и почти всички тогавашни балкански държави (с изключение на Гърция и малки части от Румъния и Европейска Турция).

Допълнителната (спомагателна) карта отразява българските етнически анклавни в тогавашна Русия – в Северното Причерноморие и Приазовието (в района на гр. Одеса, в Таврия и Крим). В това отношение моята карта е по-пълна от по-старите български етнически карти, защото в тях въпросните северни райони не фигурират.

Картното изображение се състои от следните елементи:

а. Мащаб

Картата е с мащаб 1:1 800 000, поради което не е много детайлна, но основната ѝ цел е да даде правдива обща представа за териториалното разпространение на българите. В нея фигурира и линеен мащаб (скала за разстоянията), добавен за улеснение на читателите. В картата няма математическа (градусна) мрежа от паралели и меридиани, за да не се утежнява излишно картографското изображение (в историческите карти тя не е задължителна).

б. Етноси

В картата отделните етноси са изобразени с различни цветове. В нея с определен цвят е оцветена компактната територия (ареал/землище) или анклавът, където даден етнос преобладава, и в нея смесени зони не фигурират. В картата единствено циганите (ромите) са обозначени с условен знак триъгълник, понеже живеят разпръснато и почти никъде не са мнозинството от населението.

В легендата на картата за по-голяма прегледност (но и за да се видят родствените връзки между тях) етносите са подредени по езикови семейства и съставлящите ги езикови групи. В нея са представени общо 5 езикови семейства. Сред тях най-голямо е индоевропейското, представено от 7 езикови групи. В картата са изобразени общо 25 етноса, от които 9 са славянски и 4 романски. Славяните от своя страна са разделени (според традиционното им разделение) на източни, западни и южни. Това многообразие от етноси е една от най-силните страни на картата. Практически досега няма друга българска етническа карта с толкова много етноси, като изключим една стара на славянските народи от 1908 („Етнографска карта на Славянството в Европа“), в която има общо 27 етноса, но тя изобразява цяла Европа, докато моята е посветена само на Балканите. В старите български етнически карти от преди 1944 г. има средно по 10 изобразени етноса, а често и по-малко. Сравнително малко са и етносите в чуждестранните етнически карти на Балканите – обикновено не повече от 10–12.

В картата славянските етноси са изобразени с близки цветове – червено, оранжево, жълто, розово и пр., за да бъде подчертано родството между тях. Романските народи са изобразени в различни тоналности на зеления цвят, а гърците и каракачаните в две тоналности на синьото.

Очертаните в картата държавни и административни граници позволяват да се види етническият облик на всяка една държава или административна единица, както и да се установи в кои от тях живеят българи.

в. Българският етнос и специфичните групи в него

В картата българският етнос е изобразен в червено, защото по принцип този цвят се откроява най-много и той ще привлече погледите на читателите първо върху българите, които са главният акцент в картата.

По онова време българският етнос се състои от няколко етнографски групи, населяващи определени историко-географски области и обикновено носещи техните названия – македонци, тракийци, добруджанци, шопи и др. Те обаче не фигурират в настоящата карта, понеже в нея акцентът е поставен върху други по-специфични български групи (главно конфесионални), които по традиция присъстват в някои стари български и чуждестранни етнически карти. Въпросните групи са изобразени чрез различни цветни и черно-бели шрихи. Те са:

1. Помаци (българи-мюсюлмани) – концентрирани са главно в Родопите, но разпръснато ги има и в Македония, част от Източна Тракия и част от Северна България.

2. Българи-католици (павликяни) – концентрирани са в Пловдивско, Свищовско, Банат и Трансилвания.

3. Православни българи-патриаршисти (под гръцко влияние) – те са в Егейска Македония и Одринска Тракия.

4. Гагаузи (тюркоезични българи) – концентрирани са в 4 района – Варненско, Южна Бесарабия, близо до гр. Одрин и близо до гр. Сяр.

5. Българи в процес на сърбизация – те не са само в Сърбия (в Поморавието и Тимошко), но и в Косово и част от Северна Македония.

6. Българи в процес на румънизация – концентрирани са в историко-географската област Влашко.

г. Граници

В картата те са особено важни. Границите са общо 10 и са обособени в 3 групи – „държавни“, „административни“ и „други“.

В първата група фигурират общо 4 държавни граници. Особено важни са официалните държавни граници на Балканите към 1910 г. Като цяло те са установени през 1878 г. според решенията на Берлинския конгрес. Освен тях обаче фигурират и някои допълнителни по-стари или по-нови граници, включени за по-голяма пълнота. Така например съвременните държавни граници на България (към 2023 г.) улесняват пространствената ориентация на читателите. Чрез вмъкването на другите 2 по-стари граници – югоизточната на Сърбия от 1833 до 1878 г. и тази между Княжество България и Източна Румелия от 1878 до 1885 г., картата става съотносима и към положението през 1878 г. Тогава на Берлинския конгрес българското етническо землище е разпокъсано на 5 части, и в нея последните се виждат съвсем ясно.

Административните граници също са важни. В картата са изобразени границите на най-крупните административни единици в големите империи Австро-Унгария, Османската империя и Русия, което позволява на читателите да видят в кои от тях живеят българи.

В групата „други“ фигурират 3 допълнителни граници – на Българската Екзархия, на българското етническо землище на Балканите към 1910 г. и на историко-географската област Македония.

По онова време Екзархията заема обширна територия (Княжество България и северната част на историко-географската област Македония), но е значително по-малка от землището – площта ѝ възлиза (според мое изчисление) на 126 хил. кв. км. Нейните граници са очертани според моите последни проучвания.

Втората допълнителна граница е очертана според моето виждане за землището, но то е съобразено и с позицията на българската историография, както и с мнението на тогавашните българи (смятащи за изконно български историко-географските области Мизия (с цяла Добруджа и делтата на р. Дунав), Тракия, Македония (без най-южните части на тези две области), Софийско, Поморавието и Тимошко. Площта на землището възлиза на около 202 хил. кв. км.

За по-голяма пълнота в картата фигурират и границите на историко-географската област Македония, представляваща по онова време „ябълката на раздора“ на Балканите. Те са очертани според моето виждане, но то е съобразено с вижданията на редица български и чуждестранни автори. Границите позволяват на читателите да придобият представа за етническия облик на цялата област. Според мое изчисление площта на Македония възлиза на 64 хил. кв. км.

д. Държави и административно-териториални единици

В обхвата на картата влизат общо 8 държави. Изцяло изобразени са България, Сърбия и Черна гора. В картата фигурира и по-голямата част от Европейска Турция и Румъния. В нея влизат и малки части от Австро-Унгария, Русия и Гърция.

В картата са изобразени най-крупните административно-териториални единици в трите големи империи – Австро-Унгария, Османската империя и Русия. Те са обозначени с големи цветни цифри, чието значение е изведено в легендата. В картата фигурират изцяло или частично 3-те съставни части на Австро-Унгария (Австрия, Унгария и Босна и Херцеговина), 12 турски вилаета и 7 руски губернии.

е. Селища

В картата фигурират общо 337 селища, като всички те са градове (столици на държави, центрове на крупни административни единици и обикновени градове). Номерирани са с цифри, като названията им са изведени в специална таблица, за да не утежняват картното изображение. В таблицата има две графи – „Официално название към 1910 г. (и традиционно българско)“ и „Официално название към 2023 г.“, които говорят сами за себе си. В нея за улеснение на читателите селищата са раз-

пределени по държави. В картата селищната мрежа е сравнително равномерно разположена, като са изобразени всички по-важни градове.

ж. Историко-географски области

В картата присъстват названията на всички по-важни историко-географски области (например Македония, Тракия, Мизия, Банат, Трансилвания, Влашко, Таврия и др.), което позволява на читателите да установят какъв е етническият облик на всяка една област.

з. Реки, езера и други природни обекти

В картата са изобразени всички главни реки и езера, като названията им са изписани в синьо. В нея има и планини и полета, които са концентрирани главно по границите на българското етническо землище, за да могат читателите да проследят по-детайлно техните очертания. Названията им са изписани съответно в кафяво и зелено. В картата фигурират и названията на острови, полуострови и носове.

3. Таблица с названията на селищата

Тя бе разгледана по-горе.

4. Статистически таблици

В картата фигурират 3 статистически таблици, съставени от мен на базата на различни стари български и чуждестранни статистически данни. Те са важно и дори необходимо допълнение към картата. Таблиците са:

1. „Основни данни за балканските държави към 1910 г.“

Тук са включени данни за площта и населението на всяка една балканска държава, като са използвани главно официални данни от онова време.

2. „Народности в Царство България според преброяването от 1910 г.“

Както става ясно от заглавието на таблицата, тук използвах официални данни от преброяването от 1910 г.

3. „Разпределение на българите по държави към 1910 г.“

Това са мои лични изчисления, които направих на базата на многобройни стари източници.

Отделно в настоящата книжка е добавена една четвърта таблица, представяща етническия състав на населението на българското землище.

5. Основни източници

В картата фигурират и „Основни български картографски източници“. Тук са изброени старите български етнически карти, които използвах като основни източници при изобразяването на българите – най-добрите и най-авторитетните български карти (общо 10). Но при съставянето на картата аз реално използвах и множество други български и чуждестранни карти, книги и статии. Пълният списък на използваните от мен основни източници фигурира в края на текста, като той се състои от

3 части – книги и статии, атласи и карти. Посочените в раздел „Основни източници“ различни източници (български и чуждестранни) са над 110.

6. Легенда

Тя е разположена в долната дясна част на картата и включва следните части – етноси, селища, граници, названия и административно-териториални единици, обозначени с цифри.

Накрая ще обобщя главните достойнства на настоящата карта според мен:

1. В нея са изобразени всички територии на Балканския полуостров и около него, в които към 1910 г. живеят и преобладават българи (компактно или разпръснато в анклавни).

2. Изобразява повече етноси, отколкото всяка друга стара българска етническа карта на Балканите и на българските земи (като в нея етносите са строго подредени по езиков признак).

3. В картата фигурират голям брой селища, които са дадени с техните стари и нови названия.

4. Тя съдържа общо 4 статистически таблици, увеличаващи нейната познавателна стойност.

5. Държавните и административните граници в картата, съществували към 1910 г., са точно очертани, като освен тях са добавени и важни допълнителни държавни граници.

6. В нея за пръв път са изобразени заедно 6 специфични групи в българския етнос.

7. В картата са посочени основните български стари картографски източници, използвани при съставянето на картата, към които българските читатели могат да проявят допълнителен интерес, защото за съжаление те са позабравени.

8. Чрез своята наситеност с разнообразна и подробна информация тя създава у читателите ясна представа за етническата картина не само в българските земи, но и в голяма част от Балканския полуостров към 1910 г.

9. За разлика от повечето по-стари български етнически карти, към настоящата карта е приложена книжка, съдържаща разяснителна информация и библиография.

ОСНОВНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Книги и статии

1. **Балкански, Т.** Българите и българското от другата страна на Дунав. Велико Търново, 2010.
2. **Балкански, Т.** На пусто пладне. Българите в Руската империя и днес. Бележки на езиковия археолог. Велико Търново, 2009.
3. **Балкански, Т.** Черкезите в българските земи. Велико Търново, 2011.
4. **Бендерев, А.** Военная география и статистика Македонии и соседних с нею областей Балканского полуострова. Санкт Петербург, 1890.
5. **Бояджиев, Т.** Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. С., 1991.
6. **Българите в Румъния XVII–XX в. Документи и материали.** С., 1994.
7. **Българската нация през Възраждането.** С., 1980.
8. **Вайганд, Г.** Етнография на Македония. С., 2008.
9. **Георгиев, В., С. Трифонов.** История на българите 1878–1944 в документи. Том I 1878-1912. Част първа. С., 1994.
10. **Георгиев, В., С. Трифонов.** История на българите 1878–1944 в документи. Том I 1878–1912. Част втора. С., 1996.
11. **Георгиев, В., С. Трифонов.** История на българите 1878–1944 в документи. Том II 1912-1918. С., 1996.
12. **Гюзелев, Б.** Българите в Мала Азия и техните селища (XVII – първата четвърт на XX в.). – В: Исторически преглед, 1990, № 12, с. 44–56.
13. **Данаилов, Г.** Изследвания върху демографията на България. С., 1931.
14. **Державинъ, Н. С.** Болгарскія колоніи въ Россіи (Таврическая, Херсонская и Бесарабская губернии). Материали по славянской этнографии. – В: Сборник за народни умотворения и народопис, 1914, кн. XXIX.
15. **Деметер, Г., К. Чаплар-Дегович, Ж. Ботлик.** Етническите карти и статистики като политическа реклама и инструменти за изграждане на нация (1878–1913) – надеждност на данните. – В: Македонски преглед, 2016, № 2, с. 47–82.
16. **Елдъров, С.** Католиците в България 1878–1989. Историческо изследване. С., 2002.
17. **Иванов, Й.** Българите в Македония. Издирвания и документи за тяхното потекло, език и народност. С., 1915.

18. **Иванов, Р.** Българската народност XIX–XXI век. Велико Търново, 2013.
19. **Иванов, Р.** Българската народност на Балканите – опит за исторически, етнографски и антропогеографски обзор. Хасково, 2019.
20. **Илиева, Н.** Ромите в България. Брой и локализация от Освобождението (1878 г.) до началото на XXI век. С., 2013.
21. **Илиева, Н.** Турската етническа група в България (1878–2001 г.). С., 2010.
22. **Иречек, К.** Княжество България. Неговата повърхнина, прихода, население, духовна култура, управление и новейша история. В две части. Част първа. Българската държава. Пловдив, 1889.
23. **Иширков, А.** Брой на българите. Библиографско-статистически бележки. – В: Известия на Народния музей в София, 1928, № 1, с. 40–49.
24. **Иширков, А.** Западната граница на Македония и албанците. С., 1908.
25. **Иширков, А.** Западните краища на българската земя. С., 1915.
26. **Карайовов, Т.** Материали за изучаване Одринския вилает. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Книга XIX. Нова редица книга първа. С., 1903, с. 1–192.
27. **Карахасан-Чънар, И.** Етническите малцинства в България. История, култура, религия, обреден календар. С., 2005.
28. **Колев, Й.** Българите извън България. С., 2005.
29. **Кънчов, В.** Из Мала Азия. Пътуване към българските колонии. – В: Български преглед, 1899, № 8, с. 52–103.
30. **Кънчов, В.** Македония. Етнография и статистика. С., 1900.
31. **Коледаров, П.** Брой на българите – 1878, 1912, 1928, 1968 г. – В: Население, год. VIII, 1990, № 4, с. 79–98.
32. **Коледаров, П.** Българите в етнографските карти до края на Първата световна война. – В: Военноисторически сборник, 1981, № 4, юли-август, с. 161–176.
33. **Коледаров, П.** Картографията през 70-те-80-те години на XIX в. и Българският въпрос. – В: Освобождението на България. С., 1982, с. 225–233.
34. **Коледаров, П.** Картографията за българския етнос през Възраждането (вкл. на Берлинския конгрес). – В: Българската нация през Възраждането. С., 1980, с. 447–465.
35. **Македония. Сборник от документи и материали.** С., 1978.
36. **Мах, Р. фон.** Балкански работи. Произведения. С., 2002.
37. **Милетич, Л.** Изследвания за българите в Седмиградско и Банат. С., 1987.

38. **Милетич, Л.** Разорението на тракийските българи през 1913 г. С., 1918.
39. **Младенов, К.** Одринските гагаузи. – В: Архив за поселищни проучвания, 1938, № 4, с. 51–61.
40. **Научна експедиция в Добруджа 1917.** С., 1917.
41. **Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916.** С., 1916.
42. **Офейков (Атанас Шопов).** Българи под стените на Цариград. – В: Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец, 1887, № 21–22, с. 480–499.
43. **Парзулова, М.** Булгарите и българите в Крим. Езиково-археологическо изследване (без посочена година на издаване).
44. **Райчевски, С.** Българите мохамедани. С., 2004.
45. **Романски, С.** Народописна карта на нова ромънска Добруджа. – В: Списание на Българската академия на науките, 1915, № 11.
46. **Тотев, А.** Демография (избрани теми). С., 1972.
47. **Титоров, И.** Българите в Бесарабия. С., 1903.
48. **Хаджийски, М.** Българите в Таврия. Велико Търново, 1992.
49. **Ivanoff, J.** Les Bulgares devant le congrès de la Paix. Documents historiques ethnographiques et diplomatiques avec trois cartes en couleur. 2-me edition augmentee. Berne, 1919.
50. **Wilkinson, H. R.** Maps and politics. A Rewiew of the Ethnographic Cartography of Macedonia. Liverpool, 1951.

2. Атласи

1. **Българите в техните исторически, етнографически и политически граници** (с предговор от Д. Ризов). Берлин, 1917.
2. **Българските земи в европейската картографска традиция (III–XIX в.).** ИК „Тангра ТанНакРа“. С., 2008.
3. **Македония в европейската етническа картография (средата на XIX в. – Балканските войни 1912–1913 г.).** Каталог. С., 2023.

3. Карти

а) български

1. **България изнемогва под ударите на европейската неправда, да се борим за унищожението на Ньойския договор** (карта, издадена от Младежката група при Всебългарски съюз „Отец Паисий“ в края на 20-те или началото на 30-те години на XX в.).

2. **Етнографска карта на Балканския полуостров според В. Кънчев и най-новата статистика на България.** Издание на Хр. Г. Данов, Пловдив (около 1910 г.).

3. **Иванов, А., Д. Драганов.** Разпокъсване на българското землище през XIX и началото на XX век. – В: НИЕ, 1998, № 2.

4. **Иванов, Й.** Етнографска карта на Македония. – В: Иванов, Й. Българите в Македония. Издирвания и документи за тяхното потекло, език и народност. С., 1915.

5. **Иширков, А.** Етнографска карта на Добруджа. – В: Иширков, А. Брой и разпределение на българите в Добруджа в 1918 г. Известия на народния етнографски музей в София, г. VIII–IX, 1929.

6. **Йорданов, Д.** Етнически граници на българите през 19 в. според чужди източници (западни, руски и балкански). – В: Йорданов, Д. Границите на България 1870–1886 г. Историческо формиране и развитие. Велико Търново, 2018.

7. **Карта на диалектната делитба на българския език.** – В: За официалния език на Република Северна Македония. С., 2020, с. 62–63

8. **Коледаров, П.** Българската държава през 1878 г. (етническа карта). – В: Българска народна култура. Историко-етнографски очерк. С., 1981.

9. **Кънчов, В.** Етнографическа карта на Балканския полуостров. – В: Кънчов, В. Отечествена география с географията на другите страни в Балканския полуостров и Ромъния. Учебник за долните класове на гимназиите и другите класни училища. Второ преработено издание. Пловдив, 1897.

10. **Кънчов, В.** Етнографическа карта на Македония/*Carte ethnographique de la Macédoine.* – В: Кънчов, В. Македония. Етнография и статистика. С., 1900.

11. **Миков, В.** Етнографска карта на българите през последните години преди Освобождението. С., 1937.

12. **Милетич, Л.** Етнографична карта на Одринския вилает (към 1912 год.). – В: Милетич, Л. Разорението на тракийските българи през 1913 г. С., 1918.

13. **Общи типологични особености на българските говори в техните исторически граници.** – В: За официалния език на Република Северна Македония. С., 2020, с. 55.

14. **Романски, Ст.** Народописна карта на нова ромънска Добруджа. – В: Романски, Ст. Народописна карта на нова ромънска Добруджа. Списание на Българската академия на науките, № 11, 1915.

15. **Цонев, Б.** Диалектологична карта на българския език. Разпределение на българските говори. – В: Цонев, Б. Към историята на бъл-

гарския език. Преглед върху българските говори. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, книга XIX, С., 1903.

16. **Ischirkoff, A.** (unter Mitwirkung von Prof. Dr. L. Miletich, Prof. Dr. B. Zoneff, Prof. J. Ivanoff, Prof. Dr. St. Romanski). Das Bulgarentum auf der Balkanhalbinsel im Jahre 1912. – In: Petermann's Geogr. Mittellungen, Jahrgang 1915, Tafel 44, Berlin.

17. **Ivanow, J.** Carte ethnographique de la Mácedoine du sud représentant la répartition ethnique à la veille de la guerre des Balkans 1912. Avec notice explicative. Sophia, 1913.

18. **Ivanoff, J.** Carte ethnographique de la Mácedoine Orientale représentant la repartition ethnique vers le commencement de 1913 – Dans: Ivanoff, J. La region de Cavalla. Berne, 1918.

19. **Ivanoff, J.** Carte ethnographique des Slaves du Sud en 1913. – Dans: Ivanoff, J. Les Bulgares devant le congrès de la Paix. Documents historiques ethnographiques et diplomatiques avec trios cartes en couleur. 2-me edition augmentee. Berne, 1919.

20. **Mladenov, St.** Karte des Bulgarischen Sprachgebiets. – In: Mladenov, St. Geschihte der Bulgarischen Sprache. Berlin und Leipzig, 1929.

б) чуждестранни

21. **Берг, Л. С.** Этнографическая карта сельского населения Бессарабии по данным В. Н. Бутовича 1907 и други източниками. – В: Население Бессарабии: этнографический состав и численность. Петроград, 1923.

22. **Кубійович В., М. Кулицкій.** Етнографічна карта України. 1949.

23. **Миркович, М. Ф.** Этнографическая карта славянскихъ народностей. Санкт Петербург, 1867.

24. **Риттих, А. Ф.** Карта западныхъ и южныхъ славян. Санкт Петербург, 1885.

25. **Флорински, Т. Д.** Этнографическая карта западнаго славянства и Западной Руси. Киев, 1911.

26. **Цвијић, Ј.** Етнографска скица Старе Србије. – В: Цвијић, Ј. Основе за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије. Књга Јрећа. Београд, 1911.

27. **Andree, R.** Völkerkarte der Balkanhalbinsel. Herausgegeben von der Geographischen Anstalt von Velhagen & Klasing in Leipzig. Leipzig, 1881.

28. **Atanasiu A. D.** Carte ethnographique du Banat de Temeshvar. Paris, 1919.

29. **Atanasiu A. D.** Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-valaques). Paris, 1919.

30. **Atanasiu A. D.** Carte ethnographique de la Roumanie et des regions habitées par les Roumains. Paris, 1919.

31. **Bolzé, R., M. Chesneau.** Carte ethnographique de l'Europe centrale et des Etats Balkaniques. Edite par "La Science et la Vie", Numero 41, octobre-novembre 1916.

32. **Brailsford, H. N.** Ethnographical Map of Macedonia. – In: Brailsford, H. N. Macedonia: Its Races and Their Future. London, 1906.

33. **Carta etnico-linguistica dell' Oriente Europeo.** Instituto geografico de Agostini-Novara (около 1915 г.).

34. **Cvijić, J.** Carte ethnographique de la Nation Serbe. Paris, 1909.

35. **Cvijic, J.** Carte ethnographique de la Péninsule des Balkans. – Dans: Cvijic, J. La Péninsule Balkanique: Géographie humaine. Paris, 1918.

36. **Cvijic, J.** Ethnographische Karte der Balkanhalbinsel nach allen vorhandenen Quellen und eigenen Beobachtungen von Prof. Dr. J. Cvijic. – In: Petermanns Geogr. Mitteilungen. Jahrgang 1913, I, Tafel 22. Gotha, Justus Perthes, 1913.

37. **Danescu, G.** Carte ethnographique de la Dobrogea. – Dans: Danescu, G. Dobrogea (La Dobrudja). Étude de Géographie physique et ethnographique. Avec dix cartes don't cinq en couleurs. Bucarest, 1903.

38. **Demetresko, Sc.** Carte ethnographique des regions habitées par les Roumains et des colonies étrangères. Paris, 1919.

39. **Ethnographische Karte von Russland (Südlisches Blatt).** Nach A. F. Rittich von A. Petermann. Gotha, Justus Perthes, 1878.

40. **Gabrys, J.** Carte ethnographique de l'Europe. Lausanne, 1918.

41. **Hahn, J. G. von, F. Zach.** Croquis des westlichen Gebiets der Bulgarischen Morava. – In: Hahn, J. G. von. Reise von Belgrad nach Salonik. Wien. 1861.

42. **Hasluck, M. M., G. M. Morant.** Map of South-West Macedonia in 1923. – In: Hasluck, M. M., G. M. Morant. Measurements of Macedonian Men. Biometrika, vol. 21, 1929, № 1/4, dec.

43. **Hatzek, I.** Ethnographische Karte der Länder der Ungarischen Krone. Auf Grund der Volkszählung von 1880. Gotha, 1885.

44. **Huber, R.** Empire Ottoman. Carte statistique des cultes crétiens (около 1900 г.).

45. **Kettler, J. I.** Politisch-geographische Grundlagen Europas für Friedensbetrachtungen. Flemmings Friedenkarte Nr.1. 3.Völkische Gesichtspunkte. Die Völkergrenzen Europas. Carl Flemming AG, Berlin und Glogau (вероятно 1918 г.).

46. **Kettler, J. I.** Völkerkarte der Balkanhalbinsel. Flemmings Völkerkarte Nr. 3. Berlin und Glogau (вероятно 1918 г.).

47. **Kiepert, H.** Ethnographische Übersicht des Europäischen Orients. Zusammengestellt von H. Kiepert, Berlin im Mai 1876 (Die politischen Grenzen berichtet 1882.). Berlin, Verlag von D. Reimer, 1882.
48. **Laco, N.** Carte ethnographique de la Albanie (вероятно 1913 г.).
49. **Langhaus, P.** Der Rumänische Volksboden und die staatliche Entwicklung des Rumänentums. – In: Petermanns Geogr. Mitteilungen. Jahrgang 1915, I, Tafel 35. Gotha, Justus Perthes, 1915.
50. **Martonne, E de.** Répartition des nationalités dans les pays ou dominant les Roumains (без посочена година).
51. **Meinhard, F.** Ethnographische Karte von Makedonien. – In: Deutsche Rundschau für Geographie und Statistik, Jahrgang XXI, 1899, Heft 10, Juli, Wien.
52. **Nationalitäten Karte der Vilajete Kosovo, Saloniki, Scutari, Janina und Monastir.** (ОКОЛО 1900 г.).
53. **Niederle, L.** Národopisná mapa slovanstva. – V: Niederle, L. Slovanský svět: zeměpisný a statistický obraz současného slovanstva. S 1 mapou. Praze, 1909.
54. **Nour, A.** Basarabia. Harta Etnografica. 1916.
55. **Phocas-Cosmetatos, S. P.** Carte ethnographique de la Macédoine, de l'Épire et de la Thrace (1912). – Dans: Phocas-Cosmetatos, S. P. La Macédoine. Son passé et son présent. Etude historique, ethnographique et politique de la Macédoine, avec considérations sur les pays limitrophes et l'Hellénisme. Lausanne, 1919.
56. **Pleteršnik, M.** Narodopisni zemljevid bolgarske zemlje. – V: Majciger, J., M. Pleteršnik, B. Raić. Slovanstvo. Prvi del: Občni pregled. Jugoslovani: Slovenci. Hrvati in Srbi. Bolgari. Z dvema zemljevidoma. Založila in na svitlo dala Izdala Matica Slovenska. Ljubljana (вероятно 1874 г.).
57. **Sax, C.** Ethnographische Karte der Europäischen Türkei und ihrer Dependenz zu Anfang des Jahres 1877. – In: Mittheilungen der k. k. geograph. Gesellschaft. Wien, 1878, Taf. III.
58. **Schäfer, D.** Länder und Völkerkarte Europas. 1916.
59. **Soteriadis, G.** Hellenism in Near East (около 1918 г.).
60. **Teleki, P.** Ethnographical map of Hungary according to the census of 1910. Budapest, 1920.
61. **Weigand, G.** Ethnographische Karte der südwestlichen Balkanhalbinsel. – In: Weigand, G. Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren. Leipzig, 1894.
62. **Weigand, G.** Völkerkarte des rumänischen Sprachgebietes. – In: Weigand, G. Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets. Leipzig, 1908.